

NATURE OF THE PROFESSIONAL COMPETENCIES

Nikolay Mitkov Petrov

Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria nmpetrov@nvu.bg

Abstract: The subject of the article is the professional competencies and the content of the training which builds them. Modern society requires from the educational institutions to generate competitive specialists who possess high level of competence, who are capable to react quickly to quality changes both in the professional and the social area, and also who are ready for constant professional development. These requirements call for the tendencies in the education to be related to the orientation of the training process towards developing competence in the future specialists, competence that is built through training which forms professional competencies. In this article for the purpose of defining the essence of professional competencies and competence in general, the terms “competence” and “competency” are seen as intrinsically linked terms, because the competencies which represent a set of knowledge and skills, are considered components of the competence and set its level. And namely due to the important role of the professional competencies for the building up of a specialist’s profile, the conducting of high level training must be a priority for every educational institution or training organization. Quality should reflect the actually achieved results at the end of the training process and their conformity with the regulatory requirements and the social expectations, and the best way to determine the quality of the conducted training is from the level of the competencies acquired though it and which are demonstrated in the working environment in the fulfilment of the duties of a particular position.

The conducting of a training course must conform to the requirements of the European legislation and the regulatory framework of the country, and also the training process has to ensure high level of the built professional competencies. As it is specified in the article, in order for this to happen the training has to include the acquisition of five groups of knowledge and skills, as it follows: social and personal knowledge and skills, organizational and management knowledge and skills, scientific and applied knowledge and skills, general professional knowledge and skills, and special knowledge and skills. Of great importance for the right selection of the training content is to ensure interaction between the educational institutions and the users of qualified personnel. Thus trainees will study what they will need to know and to be capable of doing for their future career building in the profession which they are preparing for.

Keywords: professional qualities and competencies, acquisition of professional competence, students’ professional training, competence formation

СЪЩНОСТ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ

Николай Митков Петров

Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, България nmpetrov@nvu.bg

Резюме: Предмет на статията са професионалните компетенции и съдържанието на обучението, което ги изгражда. Съвременното общество изисква от образователните институции да генерират конкурентноспособни специалисти притежаващи високо ниво на компетентност, способни бързо да реагират на качествените промени както в професионалната, така и в обществената сфера, готови за постоянно професионално развитие. Тези изисквания налагат тенденциите в образованието да са свързани с ориентирането на учебния процес към развиване на компетентност в бъдещите специалисти, изградена чрез обучение формиращо професионални компетенции. В настоящата разработка при определянето на същността на професионалните компетенции и компетентността като цяло, термините „компетентност“ и „компетенция“ са разгледани като неразривно свързани помежду си понятия, защото компетенциите, представляващи набор от знания и умения, се считат за компоненти на компетентността и задават нейното ниво. Именно поради важната роля на професионалните компетенции за изграждане профила на специалиста, провеждането на обучение с високо качество трябва да е приоритет за всяко едно учебно заведение или обучаваща организация. Качеството следва да отразява реално достигнатите резултати в края на учебния процес и съответствието им с нормативните изисквания и обществени очаквания, като най-добре

за качеството на вече проведеното обучение ще може да се съди по нивото на компетенциите, придобити чрез него и които се демонстрират в работната среда при изпълнението на дадена длъжност.

Провежданото обучение трябва да съответства на изискванията на европейското законодателство и нормативната уредба на страната, като учебният процес трябва да осигури високо ниво на изградените професионални компетенции. Както е посочено в статията, за да се случи това, е нужно обучението да включва придобиването на пет групи знания и умения, както следва: социално-личностни знания и умения, организационно-управленски знания и умения, научно-приложни знания и умения, общо професионални знания и умения и специални знания и умения. От голямо значение за правилният подбор на учебното съдържание е осигуряването и на взаимодействие между образователните институции и потребителите на кадри. Така обучаемите ще учат това, което трябва да знаят и могат за бъдещата си реализация в съответната професия, за която се подготвят.

Ключови думи: професионални качества и компетенции, придобиване на професионална компетентност, професионално обучение на студентите, формиране на компетенции

ВЪВЕДЕНИЕ

Изискването за високо качество на провежданото обучение е продиктувано от съвременната визия на европейското общество, основана на високо образование и добре подготвени човешки ресурси, способни адекватно да реагират на динамично променящата се среда. Силната зависимост между придобити знания и умения и възможности за намиране на подходяща работа налага образованието да бъде ориентирано към изграждане на професионални компетенции – явяващи се резултат от обучението провеждано в образователната институция. Под „резултати от обучението“ следва да се разбират твърдения за това какво знае учещият, какво разбира и какво може да прави след завършване на учебния процес, като тези резултати се дефинират по отношение на познания, умения и компетентност изградена от компетенции, определени в националните и европейската квалификационни рамки.

СЪЩНОСТ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ.

Съгласно контекста на Европейската квалификационна рамка [1] компетенциите в областта на дадена дейност се разглеждат като комплексно владение на специфични знания, навици, умения и поведенчески модели, т.е. те са **способности, които се развиват чрез познанието - учене и опит, водещи до натрупване на знания и формиране на умения.** Именно в процеса на образованието чрез обучение се придобиват знанията, навиците и уменията, изграждащи компетенциите, които са точно определени и необходими за изпълнението на дадена длъжност. Следователно компетенциите ще изразяват готовността на индивида ефективно да решава определен клас професионални задачи в работна среда.

Професионалните компетенции могат да бъдат определени като сбор от качества, придобити чрез обучение, съдържащи зададена подготовка и организирани в система по определена последователност, даващи възможност за самостоятелна дейност на индивида, проявявайки се като динамични поведенчески изяви, чрез които се демонстрират знания, умения и отношения. Казано по друг начин, професионалните компетенции ще са израз на способността на индивида успешно да прилага получената подготовка в работата си [3]. Това е потвърдено и в [2], където компетенциите, получени в системата на образованието, са разгледани като съвкупност от взаимосвързани качества на личността, отразяващи зададените изисквания към подготовката на обучаемите, а компетентността - като съвкупност от притежавани съответни компетенции. Ако се приеме, че компетенцията е способност, то компетентността трябва да се разглежда като притежание на съвкупност от способности, успешно прилагани в професионалната дейност. Видно е, че компетенциите включват определена подготовка (знания и умения), опит и личностен потенциал, свързани с бъдеща професионална дейност, а компетентността – съвкупност от притежавани компетенции, необходими за ефективно действие в работната среда [7].

За да се придобият професионалните компетенции, необходими за упражняването на даден вид професия, трябва да се проведе обучение, организирано по следния начин:

- Обучение в знания, нужни за съответната професия и работна позиция. Знанията биват резултат от усвояване на информация в процеса на учене и са съвкупност от факти, принципи, теории и практики, свързани с определена сфера на работа или обучение. Процесът на придобиване на знания е поредица от редица етапи: възприемане, разбиране, запаметяване и прилагане на практика, а усвоените знания от

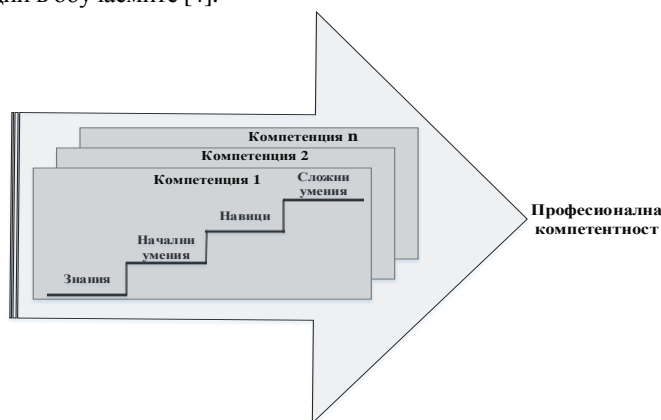
обучаемите са предпоставка за овладяване на последващи навици и умения. Обучението на специалистите, в качеството си на процес на трансформация целяща придобиване на нови знания през периода на учене се осъществява приоритетно по класически форми и методи. Съвременните представи за ефективно обучение, както и такова в процеса на упражняване на професионалните задължения позволяват да се използват и иновативни форми като мобилно обучение [5] с използване на индивидуални Hand Held устройства [6].

- Обучение в умения, включващи съвкупност от знания, навици и начин на правене на нещата, които ще определят възможността за изпълнението на определени дейности. Уменията характеризират степента на готовност да се изпълняват задълженията, свързани с конкретна длъжност и са способност за прилагане на знанията при изпълнение на задачи и решаване на проблеми.

- Обучение в отношения, състоящо се в изграждане на поведение, което съответства на изискванията на професията и вида дейност в нея.

Обучението, провеждано в образователните институции трябва да има посочената по-горе организация, да се осъществява посредством целенасочено и системно взаимодействие между обучаващи и обучаеми, като резултатът е придобиването на професионална компетентност, позволяваща успешното изпълнение на дадена професия чрез комбинация от компетенции, състоящи се от навици и умения, базирани на научни знания.

Процесът по придобиване на професионална компетентност, основана на компетенции, може да се опише чрез фигура 1, на която е показана последователността и са изобразени основните етапи за изграждане на професионални компетенции в обучаемите [4].

Фигура 1. Последователност и етапи за придобиване на професионална компетентност.

Първият етап е усвояването на сведения, понятия и представи за предметите и явленията от обективната действителност, обособени като знания. Тези знания трябва да бъдат задълбочени, гъвкави и трайни, обхващайки области от природо-математическите и обществените науки, подчинени и съобразени с нуждите на пазара на труда.

За упражняването на дадена професия, освен наличие на знания е необходимо и притежаването на професионални умения и навици, т.е. знанията да бъдат прилагани умело в практиката при изпълнение на задачите, свързани с професията. Факт е, че професионалните умения се основават на знания, като формирането на определено умение не може да се осъществи, ако преди това обучаемият не е натрупал необходимия минимум от знания за него. При притежаването само на знания, без да е имало достатъчна подготовка за тяхното приложение, не може да се говори за формирано умение. Затова в процеса на обучението първо се изработват началните умения, които се генерират чрез преподаване на учебния материал и по-специално при показите от страна на преподавателите или инструкторите при отработването на учебните въпроси. Тези начални умения са израз на придобита способност на човека за неавтоматизирано, съзнателно извършване на дадена дейност на базата на по-рано натрупани знания. В учебната практика началните умения се формират с активната роля на съзнанието и целенасоченото участие на вниманието.

В хода на провежданите с обучаемите практически занятия с материалната част чрез упражнения началните умения се превръщат в навици, представляващи похвати и действия, придобити на базата на

повторения при едни и същи условия. Многократното им извършване води до затвърждаване и прерастването им в навици, съчетаващи в себе си знанията и началните умения.

Необходимо е да се отчете фактът, че навикът и умението имат много общи черти, защото се изграждат на база многократни повторения и упражнения и съставят изпълнителската част на всяка дейност, но в същото време те са и различни. Навиците са затвърдени с времето убеждения или поведенчески модели, повтарящи се автоматично при извършване на ежедневни дейности или решаване на сходни проблеми, т.е. това са съзнателни действия, доведени до автоматизъм. За разлика от тях, умението изисква оценка на обстановката и се проявява във възможността човек да действа правилно въз основа на придобити знания навици и опит, т.е. то позволява извършването на дейност, основана на знания и опит с цел постигането на резултат. В [1], уменията се описват както като познавателни (включващи прилагане на логическо, интуитивно и творческо мислене), така и като практически (включващи сръчност и употреба на методи, материали, уреди и инструменти). Най-важното средство за формирането на навиците и уменията е упражнението. За да е ефективно, изискванията, предявени към него, са относно целенасочеността, системността, продължителността, разнообразието и постоянството му.

Крайна фаза на обучението е изграждането на сложни умения, позволяващи творчески да се прилагат знанията и навиците, като се постига желания резултат. Сложните умения позволяват изпълнението на даден вид дейност в условия, в които още не се е налагало да се действа и са гарант за успешно изпълнение на служебните задачи при всякакви ситуации от обективната действителност.

От така направения анализ, касаещ придобиването на професионална компетентност, следва, че целите на образованието трябва да са натрупването на научни знания и формирането на професионално насочени навици и умения са, които като краен резултат трябва да направят от един обучаем добър специалист и професионалист. Явно е, че колкото нивото на професионалните компетенции е по-високо и колкото по-голям е броят им, толкова по-добра ще бъде и професионалната компетентност. От своя страна, нивото на компетенциите ще зависи от качеството на обучението, което ги реализира, а съдържанието им се определя от целта, задачите и особеностите на изпълняваната от завършващите го бъдеща дейност, изискваща съответната компетентност.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ИЗГРАЖДАЩО ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ.

Понятието „съдържание на обучението“ характеризира обема и качеството на компетенциите, които трябва да се изградят в обучаемите чрез подготовката по различните учебни дисциплини. Самото съдържание се определя от способностите и компетенциите, които е необходимо да притежават завършилите обучението за да упражняват дадена професия или длъжност.

Съобразено с целите на обучението и предявените изисквания към него от страна на потребителите на кадри, знанията и уменията, изграждащи професионалните компетенции, могат да бъдат разгледани като сума от пет основни групи (типове) знания и умения, разделени съобразно функциите и характеристиките на качествата, които се създават чрез тях. (фигура 2)

Фигура 2 Видове знания и умения, изграждащи професионалните компетенции.

Социално-личностните знания и умения спомагат за развитието на личността, изграждайки ценностната система, подготвяйки завършили за взаимодействието както с работната среда и междуличностните отношения в нея, така и с обществото, от което той е част. Те дават възможност за създаване на ясна представа за процесите и явленията, протичащи в армията, за структурата и мисията на въоръжените сили на страната и ролята им за националната сигурност. Включват притежаване на социална, хуманитарна, езикова, икономическа и правна подготовки, изразени в лична отговорност, създавайки способности за общуване и работа в екип, морални ценности, проява на критика и самокритика, висока мотивация за професионално развитие и др.

Организационно-управленските знания и умения позволяват успешното решаване на задачи от организационно и управленческо естество. Като качества, изградени на тяхна основа, могат да бъдат посочени:

- способност за вземане на обосновани решения в работна среда и организиране на изпълнението им;
- умения за степенуване задачите по важност, поставяне на точно определени цели и постоянство в постигането им;
- умения за поставяне на ясни заповеди и разпореждания към подчинените и за осъществяване на контрол при тяхното изпълнение;
- познаване на законите, правилниците и нормативните документи и тяхното стриктно спазване;
- способност за извършване на самостоятелни действия в пределите на предоставените права и др.

Научно-приложните знания и умения определят професионалния профил на специалиста. Бързите темпове на развитие на обществото и икономиката изискват от специалистите определено ниво на компетенции предимно в областта на хуманитарните и техническите науки. Изучаването на дисциплини от тези области на науката позволява да се подготвят специалисти с функционална грамотност, които могат да се адаптират към промените в науката, инженерството и технологиите. Чрез натрупаните знания завършилите обучението си ще съумяват да събират надеждни данни за работната среда и след като ги оценят обективно, ще са в състояние да формулират стратегия, необходима за решаването на възникнали задачи, свързани с нея. Наричат се „научни“, защото създават обективни и систематизирани знания за действителността чрез теоретични и емпирични форми за опознаване на света и закономерностите в неговото развитие. Те обаче трябва да са и „приложни“, тъй като ще са основа за овладяването и усвояването на дадената специалност, а тяхната проява и приложение е в тясна връзка с професията.

Важен момент от планирането на учебния процес е взаимовръзката на учебните предмети с отрасловата и специалната подготовка по професията.

Общопрофесионалните знания и умения принципно следва да се свързват с естеството на професията, като осигуряват съответстващите ѝ теоретична, методическа и практическа подготовка. Чрез различните форми на обучение се формират професионално значими компетенции, определящи готовността за упражняване на всички професии от професионалното направление.

Чрез **специалните знания и умения** се изгражда и моделира специфична област от бъдещата професионалната дейност, съответстваща на потребностите за упражняване на конкретна специалност. Този вид знания и умения са различни за групата специалности от професията, като формират компетенциите нужни за упражняване на конкретната специалност от професията. Важен аспект в процеса, който ги изгражда е практическата подготовка на обучаемите, с която се цели моделиране на професионално поведение и специални компетенции, които ще дадат възможност за адекватни реакции в бъдеща работна среда. Като част от практическото обучение в учебния план трябва да бъде предвидено и провеждането на стаж извън обучаващата организация – най-често в средата, в която ще се реализират кадрите. Проведения с необходимата продължителност и в подходящ етап от обучението стаж ще увеличи възможностите за трайно усвояване на специалните компетенции и ще спомогне за тяхното усъвършенстване в съответствие с пазара на труда и улесняване на прехода на обучаемите от учебното заведение към бъдещата дейност.

Имайки предвид гореизложеното, професионалните компетенции следва да бъдат разгледани като комплекс от ключови, общи (отраслови) и специални компетенции.

Ключовите компетенции гарантират успешна комуникация на индивида в ежедневните професионални задължения и лични занимания. Някои по-важни такива са:

- общокултурни, социални, комуникативни и когнитивни умения;

- обща езиковата култура и владеене на чужди езици;
- математическа и техническа компетентност.

Ключовите компетенции са универсални за всички професии и от важно значение за тях. Те се доразвиват спрямо предходното образователно ниво и следва да се усъвършенстват в хода на изпълнение на дадената професия.

Притежаването на общи (отраслови) компетенции се определя от необходимостта за точното и правилно изпълнение на професиите от професионалното направление. Този вид компетенции имат комплексен характер, като тяхното изграждане се осъществява чрез обучение, осигуряващо социално-личностни, организационно-управленски и общо професионални знания и умения.

Обеспечаването на професионални компетенции с високо ниво е невъзможно без създаването на специализирани знания навици и умения, които ще са необходими за успешното изпълнение на дейности, отнасящи се до решаването на специфични трудови задачи, свързани със заеманата длъжност и специалност от професията, като е редно да се отбележи, че специалните компетенции са различни за всяка специалност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се каже, че формирането на професионални компетенции трябва да се разглежда като процес на обучение, осъществявано в образователните институции, който развива набор от знания и умения необходими за успешното упражняване на дадена професия или специалност от нея. Учебното съдържание на обучението изграждащо професионалните компетенции следва да е подбрано така, че да може да осигури в пълен обем изграждането на ключови, отраслови и специални компетенции, съобразено с потребителските изисквания и отговарящо на нуждите на пазара на труда. Чрез правилно изградените професионални компетенции ще се гарантира придобиването на професионална компетентност позволяваща на упражняващия дадената професия да реагира адекватно в сложни професионални ситуации, използвайки интегриран набор от ресурси (знания, умения, поведение, нагласи, ценности и т.н.).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Европейска комисия. Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот (ЕКР). Люксембург, Служба за официални публикации на Европейските общности, 2009.
- [2] Гончарова, Н. Категории “компетентност” и “компетенция” в современной образовательной парадигме. Сборник научных трудов СевКавГТУ, 2007, Серия “Гуманитарные науки” №5.
- [3] Костова, З. Как да учим успешно. Иновации в обучението. София, Педагог, 1998.
- [4] Петров, Н., Загорев, Н., Същност на военнопрофесионалната подготовка, придобивана от курсантите в НВУ "Васил Левски" и ролята ѝ за формиране на професионални компетенции., Сборник доклади от годишна университетска научна конференция, 20-21 Октомври 2016г., Том 4, Издателски. комплекс НВУ, „Васил Левски” В. Търново, ISSN 1314-1937 стр.225-230.
- [5] Стоянов, Й.Р., Развитие на човешките ресурси в БА чрез мобилно обучение, списание СИО, Ай Си Ти Медиа, стр.50-52, София, 2011.
- [6] Стоянов, Й.Р., Възможности за използване на Amazon Kindle в обучението, Годишна университетска научна конференция, университетско издателство НВУ „Васил Левски”, ISSN 1314-1937, стр. 107-114, Велико Търново, 2013.
- [7] Mirabile, R.J. Everything you wanted to know about competency modelling. 1997.